

Paweł Bezak

Muzeum Niepodległości w Warszawie

ORCID: 0000-0002-9709-7317

Odznaki (barwy) służb Polskich Sił Zbrojnych na Zachodzie w latach 1943–1946

Słowa kluczowe

odznaki służb, barwy taktyczne, oznaka, naszywka, emblemat, 2. Korpus Polski, Polskie Siły Zbrojne na Zachodzie

Streszczenie

Artykuł, napisany na podstawie informacji zaczerpniętych z opublikowanych przed niemal półwieczem prac Jana K. Domańskiego, późniejszych opracowań z zakresu dawnej barwy i broni oraz analizy zachowanych obiektów, traktuje o stosunkowo najmniej poznanych oznakach, stosowanych w Polskich Siłach Zbrojnych na Zachodzie od końca 1943 r. Stanowi też próbę podsumowania dotychczasowego stanu badań i – dalece niestety niepełnej – wiedzy o „odznakach służb” oraz „barwach taktycznych”.

By podjąć rozważania o tytułowych „odznakach służb”, nigdy wcześniej niestosowanych w Wojsku Polskim choćby w zbliżonej formie, należy przede wszystkim przyjrzeć się historii analogicznego rozwiązania zastosowanego nieco wcześniej przez Brytyjczyków. W armii brytyjskiej oznaki określane mianem *Arm of Service Strips* zostały wprowadzone do użytku 18 września 1940 r¹. Przybrały postać stosunkowo wąskich (1/4 cala), tekstylnych pasków o długości 2 cali, sporządzonych w barwach poszczególnych rodzajów broni i służb. Polecono wówczas naszyć je na rękawy sukiennych bluz mundurowych i płaszczy, poniżej oznak rozpoznawczych poszczególnych wielkich jednostek – dywizji piechoty, korpusów i armii. W wypadku odzieży używanej w krajach o cieplejszym klimacie (Afryka, Azja, Włochy) paski pojawiały się, wraz z oznakami wielkich jednostek, na wsuwkach na naramienniki bądź – zwłaszcza w wypadku większości oficerów – na drelichowych patkach, przypinanych poniżej naramienników². 12 czerwca 1943 r. Brytyjczycy wprowadzili barwne, tekstylne łuczki z nazwami poszczególnych rodzajów broni i służb lub jednostek; jednocześnie stosowane dotychczas – niewielkie – paski pozostawiono w użyciu ze względów ekonomicznych³. Z dostępnych zestawień wynika, że do zakończenia II wojny światowej stosowano w armii brytyjskiej przeszło 20 tego typu oznak, wytwarzanych w kombinacjach kolorystycznych przeznaczonych dla żołnierzy poszczególnych formacji⁴.

Egzemplarze oznak brytyjskich, przechowywane w zbiorach prywatnych i kolekcjach muzealnych, wskazują, iż wykonywano je w kilku odmianach. Najprostsze wycinano z kawałków sukna lub filcu i aplikowano bezpośrednio na rękaw munduru. Część wełnianych oznak podklejano papierem, płótnem lub wełnianą tkaniną w kolorze munduru, inne – naszywano maszy-

¹ ACI 1118 of 1940.

² Patrz np.: Imperial War Museums, nr inw.: INS 3949, INS 5343, INS 6390; *British Battle Insignia (2): 1939–45*, Londyn, 1987. Niekiedy zdarzało się, że na wsuwce udawało się pomieścić zarówno oficerskie oznaki stopni, jak i pojedynczą, tekstylną oznakę.

³ ACI 905 of 1943.

⁴ We wzorniku zatytułowanym *Distinguishing Marks which will be worn on Battle Dress Except by the Brigade of Guards*, sporządzonym do 24 marca 1942 r. (o czym świadczy stosowna odbitka datownika na okładce), zamieszczono próbki 17 wprowadzonych wówczas oznak, z czasem dodając 4 załączniki; nadto, w dwóch wypadkach dokonano w trakcie korzystania z wzornika swoistej aktualizacji – zamiany wklejonych tam wełnianych modeli i opisu barwy tkanin użytych do ich wykonania. Zachowane egzemplarze wskazują też, że np. pierwotny, granatowy pasek Royal Army Ordnance Corps zastąpiono z czasem oznaką czerwono-niebiesko-czerwoną, natomiast żółty pasek Royal Pay Corps – oznaką żółto-niebiesko-żółtą.

nowo na wspomniane podkłady tekstylne. Znane są też paski haftowane ręcznie bądź maszynowo na podkładce z tkaniny mundurowej oraz drukowane na tkaninie bawełnianej. Najrzadziej widuje się paski tkane maszynowo (żakardowo) na wąskiej taśmie koloru khaki oraz malowane farbą olejną na suknie.

Sygnalizowane w tytule artykułu „odznaki służb” Polskich Sił Zbrojnych na Zachodzie były w istocie oznakami o wyglądzie zbliżonym do pokrótce omówionego wyżej rozwiązania brytyjskiego. Nadano im formę barwnych pasków, przeznaczonych do naszywania na rękawy mundurów żołnierzy poszczególnych służb, niezależnie od używanych już przez nich patek lub proporczyków, noszonych na kołnierzach bluz mundurowych i płaszczy. W przeciwieństwie do innych emblematów były zazwyczaj pomijane w literaturze przedmiotu. Jako pierwszy napisał o nich szerzej Jan K. Domański⁵ – muzealnik i autor cyklu znakomitych artykułów, poświęconych oznakom rozpoznawczym Polskich Sił Zbrojnych na Zachodzie⁶; w kraju wspomniano o nich dopiero w opracowaniu z początku lat dziewięćdziesiątych ubiegłego stulecia⁷. Dalsze rozważania na ich temat opierają się w znacznej mierze na ustaleniach, poczynionych przed niemal półwieczem przez wspomnianego wyżej badacza (w szczególności zaś – na treści przytoczonych przezeń rozkazów), uzupełnionych różnorodnymi materiałami, opublikowanymi bądź udokumentowanymi przez autora na przestrzeni ostatnich dwóch dziesięcioleci.

⁵ Właśc.: Jan Kazimierz Domański (1901–1976), żołnierz 6. pp Legionów Polskich oraz Wojska Polskiego, w latach międzywojennych, po przejściu do cywila, członek Stowarzyszenia Miłośników Muzeum Wojska w Warszawie, znawca dawnej barwy i broni. Od 2 listopada 1942 r. por. Domański kierował Działem Muzealnym przy Archiwum Armii Polskiej na Wschodzie, a od 24 listopada 1944 r. – analogiczną komórką w Archiwum i Muzeum Polowym nr 1 we Włoszech. Po wojnie był redaktorem „Broni i Barwy”, kierownikiem i kustoszem Polskiego Muzeum w Banknock (Szkocja).

⁶ Patrz: seria artykułów J.K. Domańskiego, zamieszczonych w wydawanym w Wielkiej Brytanii czasopiśmie „Broń i Barwa. Biuletyn Sekcji Muzealnej Polskiego Towarzystwa Historycznego w Wielkiej Brytanii”. Tematu dotyczą zwłaszcza publikacje z nr.: 12 z roku 1959, 13 z 1960, 15 z 1963, 20 z 1972, 21–22 z 1974/75. Dopelnieniem wspomnianego cyklu są artykuły pióra inż. Krzysztofa Barbarskiego, prezesa Instytutu Polskiego i Muzeum im. gen Sikorskiego w Londynie w nr. 23 z roku 1978 i w zeszycie specjalnym, opublikowanym w roku 1985.

⁷ S. Komornicki i in., *Wojsko Polskie 1939–1945. Barwa i broń*, Warszawa 1990, s. 302. Pisano tam dosłownie o „naszywkach służbowych”; z kolei K. Filipow i Z. Wawer w *Katalogu oznak rozpoznawczych, odznak honorowych i pamiątkowych Polskich Sił Zbrojnych na Zachodzie* na s. 12 wspominali o „oznace w postaci naszywki, wąskiego paska sukiennego”.

Tytułowe emblematy, wzorowane w kształcie i sposobie noszenia na opisanym wyżej rozwiązaniu brytyjskim, zostały wprowadzone rozkazem Dowództwa 2. Korpusu Polskiego z 31 grudnia 1943 r. Generał Władysław Anders polecał wówczas:

ODZNAKA SŁUŻB – NADANIE. Wprowadzam następujące barwy dla służb, a mianowicie:

- a) dla Służby Zaopatrzenia i Transportu kolory błękitny i amarantowy /oparte na kolorach polskiej służby taborowej/
- b) dla Służby Materiałowej kolory czarny, ciemnozielony, czerwonoceglasty /oparte na kolorach polskiej służby uzbrojenia i intendenty/
- c) dla Służby Warsztatowej Elektryczno-Mechanicznej kolory ciemnozielony, pomarańczowy, niebieski /oparte na kolorach artylerii, broni pancernej i łączności/Sposób noszenia. Kolorowe tasiemki sukienne zgodnie z wymiarami jak na rysunku /zał. nr. 1/ nosi się na obu rękawach kurtki sukiennej i płaszcza na wysokości 6 cm poniżej wszycia rękawa⁸.

Barwny rysunek, załączony do przytoczonego wyżej rozkazu, ukazywał prostokątne naszywki długości 45 mm i szerokości 10 mm. Oznaka Służby Zaopatrzenia i Transportu miała pośrodku pionowy pasek szerokości 5 mm, dwie pozostałe zaś podzielono na trzy strefy równej długości⁹.

Warto porównać treść przytoczonego wyżej rozkazu z opisami barw broni i służb, zaczerpniętymi z regulaminów i rozkazów, opublikowanych w latach: 1919, 1927, 1930, 1932 oraz 1941. Taborytom przypisywano wówczas kolejno: patki barwy czekoladowobrązowej z wypustką jasnoniebieską¹⁰; łapki błękitne z wypustką brunatną¹¹; błękitne proporczyki i otoki oraz błękitne lampasy z amarantową wypustką¹²; proporczyki błękitne z paskiem amarantowym¹³; patki jasnoniebieskie z wypustką amarantową¹⁴. Służba uzbrojenia używała kolejno: szmaragdowych łapek z czarnymi wypust-

⁸ Rozkaz dowództwa 2 korpusu nr 26 poz. 293. z 31 grudnia 1943 r.

⁹ Por.: J.K. Domański, *Barwy Służb Wojska. Uzupełnienie do „Przepisu umundurowania wojska poza granicami państwa polskiego”*, „Broń i Barwa”, nr 20, 1972, s. 31–32.

¹⁰ *Przepis ubioru polowego Wojsk Polskich r. 1919*, Warszawa 1920, s. 15.

¹¹ *Dziennik Rozkazów Ministra Spraw Wojskowych*, nr 22 z 4 sierpnia 1927 r., poz. 268.

¹² *Dziennik Rozkazów Ministra Spraw Wojskowych*, nr 32 z 6 października 1930 r., poz. 381.

¹³ *Dziennik Rozkazów Ministra Spraw Wojskowych*, nr 18 z 14 września 1932 r., poz. 228.

¹⁴ Instytut Polski i Muzeum im. gen. Sikorskiego (dalej: IPMS), zespół akt: *Kancelaria Przyboczna Naczelnego Wodza*,teczka: *Materiały do Dzienników Rozkazów, XI.1940–XI.1941*, sygn. A.XII.1/15, k. 88.

kami¹⁵ i jasnozielonych patek z czarną wypustką¹⁶. Intendentom przypisywano: patki w kolorze munduru z jasnoniebieską wypustką¹⁷; szafirowe łapki z wiśniową wypustką (dla oficerów) i brunatne łapki z szafirową wypustką (szeregowi)¹⁸; szafirowe łapki z karmazynową wypustką¹⁹. Ciemna zieleń była niezmiennie barwą artylerii od roku 1919²⁰; kolor pomarańczowy przypisano formacjom pancernym w latach: 1927 i 1930²¹; łączność używała w latach 1919–1941 wypustek w różnych odcieniach: od jasnoniebieskiego²² przez chabrowy²³ po niebieski²⁴.

Trzy egzemplarze sukiennych emblematów, wykonanych według rozkazu z końca 1943 r., doskonale widać na fotografii, przedstawiającej jedną z tablic z wzorami oznak Armii Polskiej na Wschodzie, przekazanych 18 maja 1944 r. na ręce dyrektora kairskiego muzeum wojska. Jej reprodukcja znalazła się w jednym z kolejnych tomów monumentalnej pracy Tomasa Zawistowskiego, poświęconej orłom noszonym na nakryciach głowy od roku 1900 po rozwiązanie Polskich Sił Zbrojnych na Zachodzie²⁵.

Kolejne trzy przykłady „odznak służb”, również wykonane z barwnego sukna, stanowiły załącznik do pisma Ministerstwa Obrony Narodowej z 29 grudnia 1944 r., skierowanego do Gabinetu Naczelnego Wodza w sprawie ich zatwierdzenia oraz umieszczenia stosownego zapisu w *Dzienniku Rozkazów Naczelnego Wodza i Ministra Obrony Narodowej*. We wspomnianym dokumencie oznakę Służby Zaopatrzenia i Transportu opisano, wbrew intencjom jej projektantów, jako granatowo-czerwoną; także kolory oznaki

¹⁵ *Dziennik Rozkazów Ministra Spraw Wojskowych*, nr 22 z 4 sierpnia 1927 r., poz. 268.

¹⁶ IPMS, ibidem.

¹⁷ *Przepis ubioru polowego...*, s. 15.

¹⁸ *Dziennik Rozkazów Ministra Spraw Wojskowych*, nr 22 z 4 sierpnia 1927 r., poz. 268.

¹⁹ IPMS, ibidem.

²⁰ *Przepis ubioru polowego...*, s. 13–14.

²¹ Początkowo porporczyków czarno-pomarańczowych, kroju kawaleryjskiego, używały szwadrony samochodów pancernych, w 1930 r. pomarańczowe dodatki wprowadzono dla czołgów – otoki, lampasy i wypustki; patrz: *Dziennik Rozkazów Ministra Spraw Wojskowych*, nr 22 z 4 sierpnia 1927 r., poz. 268 oraz *Dziennik Rozkazów Ministra Spraw Wojskowych*, nr 32 z 6 października 1930 r., poz. 381.

²² *Przepis ubioru polowego...*, s. 14–15.

²³ *Dziennik Rozkazów Ministra Spraw Wojskowych*, nr 22 z 4 sierpnia 1927 r., poz. 268; *Dziennik Rozkazów Ministra Spraw Wojskowych*, nr 32 z 6 października 1930 r., poz. 381.

²⁴ IPMS, ibidem.

²⁵ T. Zawistowski, *Orły do czapek w 2. Korpusie Polskim*, Warszawa 2016, s. 15 n.

Służby Materiałowej nie nawiązywały już do właściwych, przedwojennych barw powiązanych z nią broni i służb. Zaproponowano wówczas noszenie owych emblematów 3 cm poniżej naszywki „POLAND”. Ów wadliwy opis „barw służb wojska” został powielony w *Dzienniku Rozkazów Naczelnego Wodza i Ministra Obrony Narodowej* z 15 lutego 1945 r.²⁶. Nie podano w nim jednak wzorów oznak ani objaśnień dotyczących ich wymiarów i sposobu wykonania²⁷.

Na podstawie wspomnianego wyżej, cokolwiek nieprecyzyjnego zapisu z *Dziennika Rozkazów Naczelnego Wodza i Ministra Obrony Narodowej*, dowództwo Jednostek Wojskowych na Środkowym Wschodzie polecało 4 maja 1945 r.:

Do czasu podania wymiarów naszywek należy je nosić jak w armii brytyjskiej tj. 50 mm długie i 6 mm szerokie²⁸.

Poprawki do zapisów opublikowanych w lutym 1945 r. pojawiły się dopiero po upływie 10 miesięcy. W *Dzienniku Rozkazów Naczelnego Wodza i Ministra Obrony Narodowej* z 15 grudnia 1945 r. podano, iż oznaki Służby Zaopatrzenia i Transportu mają być szafirowe z czerwonym paskiem, Służby Warsztatowo-Naprawczej zaś w – nieumyślnie zmienionych – kolorach: jasnozielonym, pomarańczowym i błękitnym. Ich długość ustalano na 45, szerokość – na 10 mm²⁹.

W prywatnych kolekcjach i w zbiorach placówek muzealnych zachowały się niezbyt liczne oznaki o wyglądzie i wymiarach zbliżonych do podanych w rozkazie Dowództwa 2. Korpusu Polskiego i powtórzonych w *Dzienniku Rozkazów* z grudnia 1945 r. Znane są egzemplarze naszywek Służby Zaopatrzenia i Transportu zszytych z pasków sukna lub z odpowiednio dociętych kawałków cienkich tkanin i wstążek, usztywnione kartonem³⁰. Charakterystyczne dla frontu włoskiego są oznaki tej służby, posklejane z nałożonych na siebie kawałków barwnego plastiku³¹. Emblematy Służby Materiałowej wykonywano nie tylko z sukna, ale także z trójbarwnej, rypsowej ta-

²⁶ Dz. Rozk. NW i MON nr 1 z 15 lutego 1945 r.

²⁷ Por.: J.K. Domański, *Barwy Służb Wojska...*

²⁸ Rozkaz Dowództwa J.W.S.W. nr 64 p. 7. z 4 maja 1945 r.

²⁹ Dz. Rozk. NW i MON, nr 5, poz. 83. z 15 grudnia 1945 r.; por.: J.K. Domański, *Barwy Służb Wojska...*

³⁰ Zbiory prywatne; M.J. Jaworski, album *2 Korpus Polski. Insignia*, Olsztyn 2011.

³¹ Zbiory prywatne; B. Wojciechowski, Z. Sawicki, *Polskie Siły Zbrojne na Zachodzie 1939–1947. Pamiątki*, Gdynia–Warszawa 2009, s. 363; T. Zawistowski, *Orły do czapek w 2. Korpusie Polskim*, Warszawa 2016, s. 189, fot. 303.

śmy o splocie typowym dla wstążek orderowych. Zachowane modele sposobu ich noszenia świadczą o naszywaniu wspomnianych pasków na rękawy w sposób brytyjski – w układzie „lustrzanym”³². Jak podawał przywoływany już wyżej Jan K. Domański, w 2. Korpusie Polskim używano również „odznak służb” wycinanych z blachy aluminiowej, pokrywanej barwnym lakierem³³; nie znamy niestety sposobu ich mocowania, choć w tej postaci najprawdopodobniej naszywano je na mundur przez otworki wywiercone na krawędzi³⁴.

Rozkaz Dowództwa 2. Korpusu Polskiego z 6 lutego 1946 r. zmieniał dotychczasowe wymiary oznak poszczególnych służb oraz barwy przypisane Służbie Warsztatowo-Naprawczej. Od tej pory ich żołnierze mieli nosić oznaki dotychczasowej długości, zwężone jednak do 6 mm. przypisano wówczas emblematy niebiesko-żółto-czerwone, a więc nawiązujące do symboliki analogicznej służby brytyjskiej – REME³⁵. Równocześnie wprowadzono dodatkowe oznaki w formie pasków szerokości 4 mm, przeznaczone dla poszczególnych specjalności wspomnianej wyżej służby. Należało nosić je 2 mm poniżej trójbarwnej naszywki. Dział motorowy otrzymał wówczas pasek pomarańczowy, dział uzbrojenia – zielony, dział napraw radio – niebieski, dział ratownictwa – czerwony, dział rzemieślniczy – czarny, a sztaby i dowództwa – białe. Żołnierze Służby Warsztatowo-Naprawczej bez specjalności nosili jedynie – na obu rękawach – trójbarwną naszywkę, nakładaną 1 cm poniżej oznaki „POLAND”³⁶.

Jak podawał J. Domański, obok przepisowych emblematów tekstylnych, we Włoszech wykonywano mosiężne „korytka” przepisowej długości oraz szerokości 5 i 3 mm, wykładane kawałkami mas plastycznych w barwach Służby Warsztatowo-Naprawczej i jej poszczególnych specjalności³⁷. Znałe są też oznaki w barwach REME, ręcznie haftowane na skrawkach sukna mundurowego niemi i kordonkiem w różnych odcieniach, malowane na blasze, wreszcie – sklepane z kawałków barwnego tworzywa³⁸.

³² Egzemplarze pojawiające się w zbiorach pamiątek PSZ oferowanych na aukcjach w Wielkiej Brytanii i Kanadzie.

³³ J.K. Domański, *Barwy Służb Wojska...*

³⁴ Względnie do aluminiowych oznak nitowano zapięcie – uszka, zaginane blaszki – przed ich pomalowaniem.

³⁵ Przy czym, podobnie jak w wypadku oznak brytyjskich, kolor niebieski zawsze miał znajdować się z przodu rękawa.

³⁶ Rozkaz Dowództwa 2. Korpusu Polskiego nr 14 p. 93 z 6 lutego 1946 r.

³⁷ J.K. Domański, *Barwy Służb Wojska...*

³⁸ Zbiory prywatne; B. Wojciechowski, Z. Sawicki, *Polskie Siły Zbrojne...*, s. 207 i 252.

Najprawdopodobniej jeszcze w grudniu 1943 r., równoległe do wyżej opisanych „odznak służb”, w 2. Brygadzie Pancerniej wprowadzono – wewnętrznym rozkazem lub zarządzeniem – „barwy taktyczne”, przypisane dowództwu i poszczególnym jej pułkom. Przybrały one postać wąskiego, sukienego paska, noszonego bezpośrednio pod oznaką rozpoznawczą jednostki³⁹. Białą naszywkę przeznaczono dla dowództwa, czerwoną – dla 4. Pułku Pancernego, żółtą – dla 1. Pułku Ułanów Krechowickich, a niebieską – dla 6. Pułku Pancernego „Dzieci Lwowskich”⁴⁰.

23 października 1944 r. brygadę rozwinięto – z zachowaniem dotychczasowej numeracji poszczególnych jej oddziałów – do szczebla dywizji. Od 16 czerwca 1945 r. 2. Dywizja Pancerna używała miana wyróżniającego „Warszawska”⁴¹. Rozmiar znakomitej większości oznak, używanych w brygadzie (a następnie – w dywizji), starano się dostosować do szerokości „ramienia pancernego”⁴².

O ile dotychczas stosowane oznaki poszczególnych pułków, współtworzących 2. Brygadę Pancerną, pozostały bez zmian, to kolor biały przypisano teraz Pułkowi Ułanów Karpackich⁴³. Wśród innych, zachowanych „barw taktycznych” znalazły się egzemplarze oznak⁴⁴: piechoty 2. WDP (naszywka żółto-granatowa, niekiedy nakładana odwrotnie), 2. Batalionu Saperów (naszywka czerwono-czarna), 2. Batalionu Łączności (naszywka niebiesko-czarna), 2. Pułku Artylerii Przeciwpancernej (naszywka pomarańczowo-ciemnozielona), 2. Pułku Artylerii Przeciwlotniczej Lekkiej (naszywka żółto-ciemnozielona), oddziałów sanitarnych 2. WDP (naszywka wiśniowo-granatowa, niekiedy noszona odwrotnie) i 9. Wysuniętego Szwadronu Czołgów Zapasowych (naszywka czarna z pionowym, pomarańczowym paskiem). Czarno-pomarańczowej naszywki z poziomo dzielonej, rypso-

³⁹ Projekt oznaki przesłano dowódcy Armii Polskiej na Wschodzie 18 listopada 1943 r., zatwierdzenie i zgoda na jej użycie wyszły zaś 11 grudnia tegoż roku; por.: Jan. K. Domański, *Oznaki rozpoznawcze...*

⁴⁰ J.K. Domański, *Uzupełnienia i sprostowania c.d. do nr. 20*, „Broń i Barwa”, nr 20, 1972, s. 60; B. Wojciechowski, Z. Sawicki, *Polskie Siły Zbrojne...*, s. 362; M. Jaworski, *2 Korpus...*; zbiory prywatne.

⁴¹ Zatwierdzonej przez dowódcę korpusu 26 października 1945 r.

⁴² Por.: J.K. Domański, *Uzupełnienia i sprostowania...*

⁴³ S. Komornicki i in., *Wojsko Polskie...*, s. 302; B. Wojciechowski, Z. Sawicki, *Polskie Siły Zbrojne...*, s. 342; Krzysztof Filipow, Zbigniew Wawer, *Katalog oznak rozpoznawczych, odznak honorowych i pamiątkowych Polskich Sił Zbrojnych na Zachodzie*, Białystok 1990, s. 12.

⁴⁴ Zbiory prywatne; M. Jaworski, *2 Korpus...*; B. Wojciechowski, Z. Sawicki, *Polskie Siły Zbrojne...*, ss. 341, 350, 357, 368, 392, 398 i 400.

wej taśmy⁴⁵ używał prawdopodobnie 7. Pułk Pancerny, w połowie kwietnia 1945 r. włączony w skład jednostki. Zaobserwowana na rynku antykwarycznym oznaka czarno-czerwona (przyszyta odwrotnie niż „pasek” 2. Batalionu Saperów) mogła – hipotetycznie – pojawić się na mundurach 7. Pułku Artylerii Konnej. Skoro biały pasek, używany wcześniej przez dowództwo brygady, przypisano Ułanom Karpackim, zaistniała potrzeba wprowadzenia nowych oznak. Jednolitą, czarną naszywkę przeznaczono najprawdopodobniej dla dowództwa dywizji, a ciemnozieloną – dla kwatery głównej 2. Brygady Pancерnej⁴⁶.

Żołnierze poszczególnych służb 2. WDP, wzorem kolegów z innych oddziałów 2. Korpusu Polskiego, nosili przypisane im oznaki. Podobnie jednak jak w wypadku „barw taktycznych”, umieszczali je poniżej oznaki swojej jednostki⁴⁷. Służba Zaopatrzenia i Transportu 2. WDP używała oznak w przepisowych barwach, przystosowanych do szerokości oznaki dywizyjnej, zaś Służba Warsztatowo-Naprawcza nosiła do lutego 1946 r. podobne oznaki trójkolorowe: zielono-pomarańczowo-niebieskie⁴⁸. W lutym 1946 r., podobnie jak w całym korpusie, zastąpiono je emblematami w barwach REME, uzupełnianymi w razie potrzeby stosowną oznaką specjalności.

Zachowane eksponaty wskazują, że „barwy taktyczne” i „odnaki służb” 2. WDP noszono zwykle tylko na lewym ramieniu, pod oznaką jednostki; wyjątkiem bywały jedynie emblematy Służby Warsztatowo-Naprawczej⁴⁹.

Znane są stosunkowo liczne odmiany wyżej omawianych oznak 2. BP i 2. WDP. Znalazły się wśród nich paski tekstylne – haftowane, zszywane z kawałków dostępnych wówczas tkanin i taśm odpowiednich kolorów, jak również plastikowe – naszywane, klejone lub osadzone w oprawie z cienkiej blaszki, a nawet wykrawane z kawałków metalu i malowane w odpowiednie barwy. Jan K. Domański podawał w swoim artykule wymiary oznak plasti-

⁴⁵ Widoczna na fotografii podchorążego 2. BP lub 2. DP, wykonanej najprawdopodobniej wiosną 1945 r. (na porę roku wskazują kwitnące drzewa owocowe, na datę roczną – pozostałe oznaki baretki odznaczeń na mundurze), ze zbiorów Narodowego Archiwum Cyfrowego, sygn. 3/24/0/-/336 (dawna sygn. 24–336).

⁴⁶ Na co zdają się wskazywać podobne barwy ich proporczyków.

⁴⁷ Ten sposób noszenia potwierdzał szef dywizyjnej służby materiałowej; patrz: pismo szefostwa sł. mat. 2 warsz. D.P., L. dz. 4/MAT/46 z 20 maja 46.

⁴⁸ Wbrew niemal powszechnie przyjętej praktyce, szef służby materiałowej 2. WDP, podając 20 maja 1946 r. kolory naszywek podległych sobie jednostek, zilustrował je rysunkiem oznaki o – nieaktualnych od przeszło kwartału – wymiarach 45 × 10 mm; patrz: jak wyżej.

⁴⁹ Zbiory prywatne; M. Jaworski, *2 Korpus...*; B. Wojciechowski, Z. Sawicki, *Polskie Siły Zbrojne...*, ss. 341, 350, 357, 368, 392, 398 i 400.

kowych, osadzanych w blaszanych „korytkach”: trójkolorowy znak Służby Warsztatowo-Naprawczej miał 70 mm długości i 5 mm szerokość, zaś znak specjalności w ramach tejże – wymiary odpowiednio 70 i 3 mm⁵⁰.

Warto wspomnieć też o grupie „barw taktycznych” 2. WDP, nieznanym dotychczas potwierdzenia w ikonografii, fotografiach archiwalnych, wreszcie – w opracowanych zbiorach pamiątek po żołnierzach PSZ. Na planszy, zawierającej oryginalne oraz zrekonstruowane emblematy 2. WDP, zlicytowanej kilkanaście lat temu przez jeden z brytyjskich domów aukcyjnych, znalazły się oznaki jej poszczególnych oddziałów, pododdziałów i służb. Sąd Polowy używać miał naszywki malinowej, duszpasterstwo – fioletowej, żandarmeria zaś – żółto-czerwonej. Odwrócone barwy pojawiły się tam w wypadku rzekomych oznak: 16. (8.) Pułku Artylerii Lekkiej – ciemnozielono-czarnej oraz 2. Batalionu Komandosów Zmotoryzowanych – granatowo-zielonej⁵¹. Także zrekonstruowana tam oznaka 9., 19. i 28. Kompanii Transportowych, nawiązująca do barw ich proporczyków, pozostaje w jaskrawej sprzeczności z zachowanymi – i używanymi faktycznie – oznakami Służby Transportu i Zaopatrzenia 2. WDP.

Powyższe rozważania zdecydowanie nie wyczerpują tematyki przywołanych w kolejnych ustępach „odznak służb” i „barw taktycznych”, noszonych od końca 1943 r. w części jednostek Polskich Sił Zbrojnych na Zachodzie. Dalszych badań wymagają zwłaszcza zagadnienia związane z oznakami, noszonymi w oddziałach i pododdziałach 2. Warszawskiej Dywizji Pancerniej. Wiadomo, że część z nich, odziedziczona po 2. Brygadzie Pancerniej, nawiązywała do tradycyjnych barw stosowanych w armii Królestwa Polskiego dla oznaczania kolejnych pułków w dywizjach⁵². Inne miały wynikać z barw broni i służb, obowiązujących w PSZ, względnie – z kolorystyki proporczyków wprowadzanych w poszczególnych jednostkach dywizji. Wciąż jednak brak stosownych materiałów referencyjnych pozwalających ściśle ustalić rzeczywistą ilość ich odmian.

Paweł Bezak

⁵⁰ J.K. Domański, *Uzupełnienia i sprostowania...*

⁵¹ O tych ostatnich wiadomo, że w nawiązaniu do tradycji 1. Samodzielnej Kompanii Commando – mimo przekształcenia jej w listopadzie 1944 r. w dywizyjny batalion piechoty zmotoryzowanej – nadal używali oznak brytyjskich *combined operations*, a oznaki korpusne (i dywizyjne) nałożyli dopiero w momencie przeniesienia do Wielkiej Brytanii; patrz: J.K. Domański, *Oznaki rozpoznawcze w polskich siłach zbrojnych poza granicami kraju w drugiej wojnie światowej c.d. Oznaki rozpoznawcze oddziałów dowództwa Armii Polskiej na Wschodzie i dowództwa 2 korpusu*, „Broń i Barwa”, nr 20, 1972, s. 18–19.

⁵² Por. Z. Żygulski (jun.), H. Wielecki, *Polski mundur wojskowy*, Kraków, 1988,

Bibliografia

Distinguishing Marks which will be worn on Battle Dress Except by the Brigade of Guards, b.m. [Wielka Brytania], 1942.

Domański J.K., *Barwy Służb Wojska. Uzupełnienie do „Przepisu umundurowania wojska poza granicami państwa polskiego, „Broń i Barwa”*, nr 20, 1972.

Domański J.K., *Oznaki rozpoznawcze w polskich siłach zbrojnych poza granicami kraju w drugiej wojnie światowej c.d. Oznaki rozpoznawcze oddziałów dowództwa Armii Polskiej na Wschodzie i dowództwa 2 korpusu, „Broń i Barwa”*, nr 20, 1972.

Domański J.K., *Uzupełnienia i sprostowania c.d. do nr. 20, „Broń i Barwa”*, nr 20, 1972.

Dziennik Rozkazów Ministra Spraw Wojskowych, nr 22 z 4 sierpnia 1927 r.

Dziennik Rozkazów Ministra Spraw Wojskowych, nr 32 z 6 października 1930 r.

Dziennik Rozkazów Ministra Spraw Wojskowych, nr 18 z 14 września 1932 r.

Filipow K., Wawer Z., *Katalog oznak rozpoznawczych, odznak honorowych i pamiątkowych Polskich Sił Zbrojnych na Zachodzie*, Białystok 1990.

Jaworski M.J., *2 Korpus Polski. Insygnia*, Olsztyn 2011.

Komornicki S. i in., *Wojsko Polskie 1939–1945. Barwa i broń*, Warszawa 1990.

Materiały do Dzienników Rozkazów, XI. 1940 – XI. 1941, [w:] *Kancelaria Przyboczna Naczelnego Wodza*, Instytut Polski i Muzeum im. gen. Sikorskiego, sygn. A.XII.1/15.

Przepis ubioru polowego Wojsk Polskich r. 1919, Warszawa 1920.

Wojciechowski, B., Sawicki Z., *Polskie Siły Zbrojne na Zachodzie 1939–1947. Pamiątki*, Gdynia–Warszawa 2009.

Zawistowski T., *Orły do czapek w 2. Korpusie Polskim*, Warszawa 2016.

Żygulski Z. (jun.), Wielecki H., *Polski mundur wojskowy*, Kraków 1988.

Branch insignia (colors) of the Polish Armed Forces in the West in the years 1943 to 1946

Keywords

Branch insignia, military colors, arm badge, patch, emblem, 2nd Polish Corps, Polish Armed Forces in the West

Summary

The article, created based on the information from the works by Jan K. Domański, published almost fifty years ago, later studies of former weapons and color scheme, and the analysis of preserved items, addresses relatively the least known of arm badges used in the Polish Armed Forces since the end of 1943. It is also an attempt to summarize past research and, regrettably incomplete, knowledge about the “branch insignia” and “military colors”.

Abzeichen (Farben) der Polnischen Streitkräfte im Westen in den Jahren 1943–1946

Schlüsselworte

Grundzeichen der Streitkräfte, taktische Farben, Zeichen, Aufnäher, Emblem, 2. Polnische Korps, Polnische Streitkräfte im Westen

Zusammenfassung

Der Artikel wurde auf der Grundlage von Informationen aus den vor einem halben Jahrhundert veröffentlichten Werken von Jan K. Domański, späteren Bearbeitungen über die früheren Farben und Waffen und Analyse von erhaltenen Objekte verfasst. Er handelt von relativ wenigst bekannten Abzeichen, die in den Polnischen Streitkräften im Westen seit Ende 1943 verwendet waren. Er gilt auch als ein Versuch, den bisherigen Forschungsstand und leider unvollständiges Wissen über die Grundzeichen der Streitkräfte und taktische Farben zusammenzufassen.

Опознавательные знаки (цвета) служб Польских вооруженных сил на Западе в 1943–1946 гг.

Ключевые слова

Опознавательные знаки служб, цветовое кодирование, значок, шеврон, эмблема, 2-й Польский корпус, Польские вооруженные силы на Западе

Резюме

Содержание статьи опирается на сведения, почерпнутые из трудов Яна К. Доманьского, опубликованных около полувека назад, а также более поздних работ, посвященных истории военной расцветки и оружия, а также анализ сохранившихся объектов. В ней говорится об относительно наименее известных эмблемах, используемых в Польских вооруженных силах на Западе с конца 1943 г. В статье предпринимается также попытка подвести итог состояния исследований, а также констатируется факт, что в сведениях о военных опознавательных знаках и цветовом кодировании существует множество пробелов.